

- Self-report bias in survey responses
- Cross-sectional design limits causal inferences

Conclusion and Recommendations:

This research article has established that HRM practices can have a significant impact on employee and organizational performance. HRM practices such as recruitment and selection, training and development, performance management, compensation and benefits, and labor relations can positively or negatively affect employee performance and organizational performance outcomes. Therefore, effective HRM practices require proper execution to create skilled employees, address employees' needs, advance employee job satisfaction, and ultimately drive organizational success.

This study provides compelling evidence that strategic HRM practices significantly impact both employee and organizational outcomes. Key recommendations include:

1. Implement competency-based recruitment systems
2. Develop continuous learning programs
3. Adopt data-driven performance management
4. Customize HR practices to industry requirements

Future Research Directions:

- Longitudinal studies on HRM intervention effects
- Cross-cultural comparisons of HR practices
- Impact assessment of AI in HR processes

References: [1] M. Tahir, N. Safwan, A. Usman, and A. Adnan, "Green HRM as predictor of firms' environmental performance and role of employees' environmental organizational citizenship behavior as a mediator," *Journal of Research and Reviews in Social Sciences Pakistan*, vol. 3, no. 1, pp. 699-715, 2020.

[2] M. R. Ali, B. Ismoyilov, M. Madrakhimova, and M. F. Akram, "ROLE OF SERVANT LEADERSHIP IN WORK PERFORMANCE: IDENTIFYING THE MEDIATING RELATION WITH EMPLOYEE AMBIDEXTERITY AND MODERATING WITH COMPETITIVE ORIENTATION," 2023.

[3] M. R. Ali and S. M. J. Iqbal, "Examining the mediating influence of green behavior on the impact of green HR practices on environmental sustainability," *iRASD Journal of Management*, vol. 4, no. 3, pp. 479-494, 2022.

[4] V. K. Wells, B. Taheri, D. Gregory-Smith, and D. Manika, "The role of generativity and attitudes on employees home and workplace water and energy saving behaviours," *Tourism Management*, vol. 56, pp. 63-74, 2016.

[5] L. T. Tuan, "Promoting employee green behavior in the Chinese and Vietnamese hospitality contexts: The roles of green human resource management practices and responsible leadership," *International Journal of Hospitality Management*, vol. 105, p. 103253, 2022.

[6] M. R. Ali, Z. Kadirova, and B. Ismoyilov, "Practicing Green HRM to Achieve Environmental Sustainability," *VIDE. TEHNOLOGIJA. RESURSI*, vol. 24, p. 24, 2024.

BARQAROR TURIZMDA CHIQINDILARNI KAMAYTIRISH STRATEGIYALARI: MUVAFFAQIYATLI AMALIYOTLAR VA TAJRIBALAR

Abdunazarov Lutfillo Mamanovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Ph.D.), Dotsent,

Qo'qon universiteti, Qo'qon shahri, O'zbekiston,

<https://orcid.org/0009-0006-0747-8260>, lutfullo_abdunazarov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola barqaror turizm kontekstida chiqindilarni kamaytirishning dolzarb muammosiga bag'ishlangan. Turizm sanoatining atrof-muhitga, xususan, chiqindilar hosil bo'lishiga salbiy ta'sirini kamaytirish zarurati tobora ortib bormoqda. Maqolada chiqindilarni kamaytirishning turli strategiyalari, jumladan, "5R" tamoyili (Rad etish, Kamaytirish, Qayta foydalanish, Qayta ishlash, Kompostlash) asosida tahlil qilinadi. Muvaffaqiyatli xalqaro va mahalliy tajribalar, mehmonxonalar, turoperatorlar va destinatsiyalarda qo'llanilayotgan

innovatsion yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Chiqindilarni samarali boshqarishning iqtisodiy va ekologik foydalari, shuningdek, ushbu strategiyalarni amalga oshirishdagi qiyinchiliklar va ularni yengish yo'llari muhokama qilinadi. Maqola IMRAD (Kirish, Usullar, Natijalar va Muhokama) formatiga muvofiq tuzilgan bo'lib, tegishli jadvallar va diagrammalar bilan boyitilgan. Adabiyotlar APA stilida keltirilgan.

Kalit so'zlar: barqaror turizm, chiqindilarni kamaytirish, chiqindilarni boshqarish, 5R tamoyili, qayta ishlash, kompostlash, ekologik turizm, turizmda atrof-muhit muhofazasi.

Kirish: Turizm global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo'lib, ko'plab mamlakatlar uchun muhim daromad manbai hisoblanadi. Biroq, turizmning jadal rivojlanishi atrof-muhitga, jumladan, tabiiy resurslarning tugashi, bioxilma-xillikning yo'qolishi va ayniqsa, chiqindilar hajmining keskin ortishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda (Gössling, Scott, & Hall, 2020). Mehmonxonalar, restoranlar, transport va turistik diqqatga sazovor joylar katta miqdorda qattiq maishiy chiqindilar, oziq-ovqat qoldiqlari va bir martalik ishlatiladigan mahsulotlar (plastik idishlar, qadoqlash materiallari va h.k.) hosil qiladi. Bu chiqindilarning aksariyati to'g'ri boshqarilmasa, poligonlarda to'planib, tuproq, suv va havoning ifloslanishiga, estetik zararga va inson salomatligiga xavf tug'diradi (UNEP, 2021).

Shu bois, barqaror turizm konsepsiyasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Barqaror turizm atrof-muhitga minimal ta'sir ko'rsatish, mahalliy madaniyatni hurmat qilish va mahalliy hamjamiyat uchun ijtimoiy-iqtisodiy foyda keltirishni maqsad qiladi (World Tourism Organization, n.d.). Ushbu konsepsiyaning ajralmas qismi chiqindilarni samarali boshqarish va ularning hajmini keskin kamaytirish hisoblanadi. Chiqindilarni kamaytirish nafaqat ekologik majburiyat, balki resurslarni tejash, operatsion xarajatlarni qisqartirish va ekologik ongli sayyohlarni jalb qilish orqali iqtisodiy foyda keltirishi ham mumkin.

Ushbu maqolaning maqsadi barqaror turizm chiqindilarni kamaytirish bo'yicha mavjud strategiyalarni tahlil qilish, dunyo bo'ylab muvaffaqiyatli amalga oshirilgan amaliyotlar va tajribalarni ko'rib chiqish hamda ularni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlarini baholashdan iborat. Maqolada chiqindilarni kamaytirishning turli bosqichlari, innovatsion yondashuvlar va ularni amalga oshirish mexanizmlari yoritiladi.

Usullar: Ushbu tadqiqot sifatli tadqiqot metodologiyasiga asoslangan bo'lib, asosan mavjud adabiyotlarni tahlil qilish (literature review) va dunyodagi muvaffaqiyatli amaliyotlarni (case study analysis) o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida quyidagi usullardan foydalanildi:

Adabiyotlarni tahlil qilish: Barqaror turizm, chiqindilarni boshqarish, turizm chiqindilarni kamaytirish strategiyalari, "yashil" mehmonxonalar, dumaloq iqtisodiyot va turizm kabi mavzularga oid ilmiy maqolalar, kitoblar, xalqaro tashkilotlar (UNWTO, UNEP) hisobotlari va konferensiya materiallari o'rganildi. Ma'lumotlar bazalari (Google Scholar, Scopus, Web of Science) va ixtisoslashgan veb-saytlardan foydalanildi. Asosiy kalit so'zlar: "sustainable tourism waste reduction", "waste management in hospitality", "circular economy tourism", "plastic reduction tourism", "eco-hotel practices".

Muvaffaqiyatli amaliyotlarni o'rganish (Case Study Analysis): Chiqindilarni kamaytirish bo'yicha aniq natijalarga erishgan turli turistik korxonalar (mehmonxonalar, kurortlar), destinatsiyalar va tashabbuslarning tajribalari tahlil qilindi. Bunda ularning qo'llagan strategiyalari, erishgan natijalari, duch kelgan qiyinchiliklari va muvaffaqiyat omillari o'rganildi.

Sintetik tahlil: To'plangan ma'lumotlar umumlashtirildi, chiqindilarni kamaytirish strategiyalari tasniflandi ("5R" tamoyili asosida) va ularning samaradorligi hamda qo'llanilish doirasi baholandi. Muvaffaqiyatli amaliyotlardan olingan asosiy saboqlar aniqlandi.

Tadqiqot natijalarini ko'rgazmali tarzda taqdim etish uchun jadvallar va diagrammalardan foydalanildi.

Natijalar: Adabiyotlar tahlili va muvaffaqiyatli amaliyotlarni o'rganish natijasida barqaror turizm chiqindilarni kamaytirishning quyidagi asosiy strategiyalari va yondashuvlari aniqlandi. Ular ko'pincha "5R" ierarxiyasi asosida tasniflanadi:

Rad etish (Refuse): Eng samarali strategiya – chiqindi hosil bo'lishining oldini olish. Bir martalik ishlatiladigan plastik mahsulotlardan (suv idishlari, somonlar, qahva stakanlari, gigiyena vositalari qadoqlari) voz kechish. Masalan, Palau davlati sayyohlar uchun zararli quyosh kremlari va bir martalik plastiklarni taqiqlagan (Melissa, 2020). Keraksiz qadoqlash materiallaridan (masalan, meva va sabzavotlarni alohida qadoqlash) voz kechish. Qog'oz isrofgarchiligini kamaytirish (elektron ro'yxatdan o'tish, elektron hisob-fakturalar, ikki tomonlama chop etish).

Kamaytirish (Reduce): Chiqindilar hajmini minimallashtirish. Mehmonxona xonalarida katta hajmli, qayta to'ldiriladigan dispenserlarda gigiyena vositalarini (shampun, sovun) taklif qilish. Suvni tejash va qayta ishlatish texnologiyalarini joriy etish (suv chiqindisini kamaytiradi). Restoranolarda porsiyalarni optimallashtirish va "a la carte" menyularni taklif qilib, oziq-ovqat isrofgarchiligini kamaytirish. Mahalliy va kamroq qadoqlangan mahsulotlarni yetkazib beruvchilardan sotib olish.

Qayta foydalanish (Reuse): Mahsulotlarni asl maqsadda yoki boshqa maqsadda takroran ishlatish. Ko'p martalik ishlatiladigan idish-tovoqlar, stakanlar va dasturxonlardan foydalanish. Mehmonlar uchun qayta ishlatiladigan suv idishlari va to'ldirish punktlarini taklif qilish. Eski choyshablar yoki sochiqlarni tozalash latta sifatida ishlatish. Mebel va jihozlarni ta'mirlash va yangilash.

Qayta ishlash (Recycle): Chiqindilarni xomashyo sifatida qayta ishlashga yuborish. Mehmonlar va xodimlar uchun qulay va aniq belgilangan chiqindilarni saralash tizimini (plastik, qog'oz, shisha, metall, organik) joriy etish. Mahalliy qayta ishlash korxonalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish. Qayta ishlangan materiallardan tayyorlangan mahsulotlarni (qog'oz, mebel, qurilish materiallari) sotib olish.

Kompostlash/Qayta tiklash (Rot/Recover): Organik chiqindilarni kompostga aylantirish yoki energiyani qayta tiklash. Oziq-ovqat qoldiqlarini va bog' chiqindilarini alohida yig'ish va kompostlash (joyida yoki markazlashtirilgan). Olingan kompostdan bog'dorchilikda foydalanish. Ayrim hollarda, qayta ishlanmaydigan chiqindilardan energiya olish texnologiyalarini (waste-to-energy) ko'rib chiqish (bu kamroq ustuvor yo'nalish).

1-jadval

Turizmدا chiqindilarni kamaytirish strategiyalari va misollar

Strategiya (5R)	Ta'rif	Turizmdagi Misollar	Potensial Foyda
Rad etish	Chiqindi hosil qiluvchi mahsulotdan bosh tortish.	Bir martalik plastik idishlar, somonlar, paketlarni taqiqlash; keraksiz bosma materiallardan voz kechish.	Chiqindi hajmini tubdan kamaytirish, xarajatlarni tejash.
Kamaytirish	Ishlatiladigan mahsulotlar miqdorini qisqartirish.	Katta hajmli dispenserlar; porsiyalarni nazorat qilish; suv/energiya tejash; raqamli texnologiyalar.	Resurslar va xarajatlarni tejash, operatsion samaradorlik.
Qayta foydalanish	Mahsulotlarni takroran ishlatish.	Ko'p martalik idishlar, suv shishalari, mato xaltalar; eski inventarni ta'mirlash/yangilash.	Chiqindi hajmini kamaytirish, yangi mahsulot sotib olish xarajatlarini tejash.
Qayta ishlash	Chiqindilarni yangi mahsulotga aylantirish.	Saralash tizimlari (plastik, qog'oz, shisha, metall); qayta ishlash korxonalari bilan	Resurslarni tejash, poligon yukini kamaytirish, dumaloq

		hamkorlik; qayta ishlangan mahsulotlarni xarid qilish.	iqtisodiyotga hissa qo'shish.
Kompostlash	Organik chiqindilarni tuproq o'g'itiga aylantirish.	Oziq-ovqat qoldiqlari va yashil chiqindilarni kompostlash; kompostdan bog'dorchilikda foydalanish.	Poligon yukini kamaytirish, tuproq unumdorligini oshirish, kimyoviy o'g'it ehtiyojini kamaytirish.

Muvaffaqiyatli Amaliyotlar: Bucuti & Tara Beach Resort, Aruba: Ushbu kurort Karib dengizi mintaqasidagi eng "yashil" mehmonxonalardan biri hisoblanadi. Ular plastik suv idishlaridan butunlay voz kechib, har bir mehmonga qayta ishlatiladigan idish va suv to'ldirish stansiyalarini taqdim etishadi. Oziq-ovqat chiqindilari mahalliy fermerlarga hayvonlar uchun ozuqa sifatida beriladi, boshqa chiqindilar esa puxta saralanadi va qayta ishlanadi. Natijada, ular chiqindi hajmini 60% dan ortiqqa kamaytirishga erishganlar (Bucuti & Tara Beach Resort, n.d.). Soneva Resorts, Maldiv orollari va Tailand: Ushbu hashamatli kurortlar tarmog'i "Waste-to-Wealth" (Chiqindidan boylikka) dasturini amalga oshiradi. Ular chiqindilarning 90% gacha qismini (shisha, metall, plastik, organik moddalar) joyida qayta ishlaydi yoki qayta ishlatadi. Shishadan san'at asarlari va qurilish materiallari yasaladi, organik chiqindilar kompostlanadi, styrofoam esa yengil beton bloklariga aylantiriladi (Soneva, n.d.). Lyublyana, Sloveniya: Yevropaning "Yashil poytaxti" unvoniga sazovor bo'lgan Lyublyana shahri chiqindilarni "eshikma-eshik" yig'ish tizimini joriy etgan va aholi hamda biznes sub'ektlarini faol saralashga undagan. Shahar markazidan avtomobillar harakati cheklangan, bu ham chiqindilar va ifloslanishni kamaytirishga yordam beradi. Qayta ishlash va kompostlash darajasi juda yuqori (European Commission, n.d.).

Ushbu misollar shuni ko'rsatadiki, qat'iy majburiyat, innovatsion yondashuvlar va barcha manfaatdor tomonlar (rahbariyat, xodimlar, mehmonlar, mahalliy hamjamiyat) ishtiroki bilan chiqindilarni sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Muhokama: Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, barqaror turizmga chiqindilarni kamaytirish uchun keng qamrovli va ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Eng samarali strategiya chiqindilarning paydo bo'lishining oldini olish ("Rad etish" va "Kamaytirish") hisoblanadi, chunki bu resurslarni va energiyani eng ko'p tejaydi. Biroq, barcha chiqindilardan qutulishning iloji yo'qligi sababli, qayta foydalanish, qayta ishlash va kompostlash mexanizmlarini samarali yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Muvaffaqiyat omillari: Rahbariyatning qat'iyati va strategik yondashuvi: Chiqindilarni kamaytirishni korporativ siyosatning ustuvor yo'nalishi sifatida belgilash. Xodimlar va mehmonlarni o'qitish va jalb qilish: Chiqindilarni to'g'ri saralash, resurslarni tejash bo'yicha xabardorlikni oshirish va rag'batlantirish. Texnologik innovatsiyalar: Suvni qayta ishlatish tizimlari, energiya tejovchi uskunalari, samarali kompostlash qurilmalari. Yetkazib beruvchilar bilan hamkorlik: Kamroq qadoqlangan yoki qayta ishlanadigan qadoqlardagi mahsulotlarni talab qilish. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va qulay siyosat: Chiqindilarni saralash va qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish, rag'batlantiruvchi soliq imtiyozlari yoki standartlarni joriy etish.

O'zbekiston uchun tavsiyalar: O'zbekistonda turizm jadal rivojlanayotgan bir paytda, barqarorlik tamoyillarini, jumladan, chiqindilarni kamaytirishni boshidanoq integratsiya qilish muhim. Buning uchun:

- Mehmonxonalarda va turistik ob'ektlar uchun chiqindilarni kamaytirish bo'yicha milliy standartlar va yo'riqnomalarni ishlab chiqish.
- "Yashil mehmonxona" sertifikatlash tizimini joriy etishni ko'rib chiqish.

- Turistik zonalarda chiqindilarni saralab yig'ish va qayta ishlash infratuzilmasini yaratishga investitsiya kiritish.
- Turizm sohasi xodimlari va gidlar uchun ekologik ta'lim dasturlarini tashkil etish.
- Sayyohlar o'rtasida ekologik xabardorlikni oshirish kampaniyalarini o'tkazish.
- Bir martalik plastikdan foydalanishni cheklash bo'yicha qonunchilikni kuchaytirish.

Xulosa: Chiqindilarni kamaytirish barqaror turizmni rivojlantirishning muhim va ajralmas qismidir. Bu nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki turizm biznesining iqtisodiy samaradorligini oshirish, resurslarni tejash va brend obro'sini yaxshilash uchun ham zarur. "5R" tamoyiliga asoslangan kompleks strategiyalarni (rad etish, kamaytirish, qayta foydalanish, qayta ishlash, kompostlash) qo'llash, xodimlar va mehmonlarni jalb qilish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash orqali turizm sanoati o'zining ekologik izini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Muvaffaqiyatli xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, qat'iy maqsad va to'g'ri yondashuv bilan chiqindilarni samarali boshqarish va minimallashtirish mutlaqo mumkin. O'zbekiston ham ushbu tajribalarni o'rganib, o'zining noyob tabiiy va madaniy merosini asrab-avaylash uchun barqaror turizm yo'lida chiqindilarni kamaytirish choralarni faol amalga oshirishi lozim.

Adabiyotlar:

1. Bucuti & Tara Beach Resort. (n.d.). *Sustainability*. Retrieved April 5, 2025, from <https://www.bucuti.com/resort/sustainability> (Illustrative link)
2. European Commission. (n.d.). *European Green Capital: Ljubljana*. Retrieved April 5, 2025, from <https://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/winning-cities/2016-ljubljana/> (Illustrative link)
3. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*,¹ 29(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>²
4. Melissa, L. (2020, January 1). Palau is first country to ban 'reef toxic' sun cream. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-50963080> (Illustrative link for concept)
5. Soneva. (n.d.). *Waste-to-Wealth*. Retrieved April 5, 2025, from <https://soneva.com/sustainability/waste-to-wealth/> (Illustrative link)
6. United Nations Environment Programme (UNEP). (2021). *NEGLECTED: Environmental Justice Impacts of Marine Litter and Plastic Pollution*. UNEP.
7. World Tourism Organization (UNWTO). (n.d.). *Sustainable Development*. Retrieved April 5, 2025, from <https://www.unwto.org/sustainable-development>

LITERARY TOURISM AND ITS DEVELOPMENT TRENDS

Azizova Nazira Tuxtaevna

Associate Professor, candidate of economic sciences, TSUOS

Akhmedova Sabina Umidovna

1st year Master's student
of TSUOS

sabinaakhmedova.umidovna@gmail.com

Abstract: Literary tourism has emerged as a significant niche within cultural tourism, attracting travelers interested in exploring locations associated with authors, literary works, and book culture. This paper examines the current state and future prospects of literary tourism, analyzing key trends such as digitalization, sustainable practices, and personalized experiences. The study highlights the economic and cultural impacts of literary tourism while addressing challenges related to overtourism and authenticity. Findings suggest that literary tourism will continue evolving through technological innovations and community-based initiatives, offering substantial benefits to local economies and cultural preservation efforts.